

หลักธรรมที่ส่งเสริมความกตัญญูทเวทีในสังคมไทย

พระพงศธร จิตมโน (วงศ์เวทย์)

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตนครราชสีมา

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการวิจัยเอกสารซึ่งมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ (๑) เพื่อศึกษาความกตัญญูทเวทีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ส่งเสริมความกตัญญูทเวทีในสังคมไทย (๓) เพื่อศึกษาแนวทางการปฏิบัติความกตัญญูทเวทีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า

ความกตัญญูเป็น ความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อตัวเราทั้งทางตรงและทางอ้อม กตเวทีก็คือ พยายามกระทำตอบด้วยการทดแทนพระคุณ ช่วยเหลืออุปการะ ยกย่อง บำรุง รักษาให้คงอยู่ในสภาพที่ดีงาม เพื่อความสงบสุขของสังคม และเพื่อความสมดุลทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ความกตัญญูทเวทีเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติ เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ และเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุขุมรอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบโดยลำดับ ความกตัญญู มี ๒ ประเภท คือ ๑. ความกตัญญูต่อบุคคลผู้มีพระคุณ (บุพการี) คือ บิดา มารดา อาจารย์อุปัชฌาย์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒. ความกตัญญูต่อสิ่งที่มีบุญคุณ ความกตัญญูจึงไม่ได้มีขอบเขตอยู่แค่มนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น แต่มีกับสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ อีก เช่น พืช สัตว์ ป่าไม้ แม่น้ำ ลำคลอง เพื่อสร้างวัฏจักรที่ดีให้แก่ธรรมชาติ

หลักธรรมที่ส่งเสริมความกตัญญูต่อบุคคล สัตว์ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมคือ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ ฆราวาสธรรม ๔ โภคอาทิยะ ๕ คารวะ ๖ สารณียธรรม ๖ ทิศ ๖ สัปบุริสธรรม ๗ หลักธรรมที่เป็นปฏิบัติต่อกตัญญู คือ อกุศลมูล ๓ มัจฉริยะ อบายมุข ๖ มานะ อาฆาตวัตถุ

แนวทางการปฏิบัติความกตัญญูในสังคมไทย สำหรับแนวทางในการปฏิบัติแสดงความกตัญญูต่อพระพุทธเจ้านั้น คนไทยควรตอบแทนหรือแสดงความกตัญญูต่อพระพุทธเจ้าด้วยการประพฤติดี ตั้งกาย วาจา ใจ ให้อยู่ในกรอบแห่งศีลธรรม จริยธรรมอันดีงาม แนวทางการปฏิบัติความกตัญญูของคนไทยต่อพระสงฆ์นั้น สังคมไทยควรตอบแทนพระสงฆ์ด้วยการช่วยกันสนับสนุนปกป้องดูแลสถาบันพระสงฆ์ให้มีความเจริญก้าวหน้า หรือคนไทยคนช่วยพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ให้อยู่คู่กับสังคมไทย การที่พระพุทธศาสนาจะมีความเจริญรุ่งเรืองได้ไม่ใช้หน้าที่ของพระสงฆ์อย่างเดียวแต่เป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนที่จะช่วยเหลือกัน เพราะฉะนั้นคนไทยควรตอบแทนคุณด้วยการสนับสนุนพระสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ สำหรับแนวทางในการปฏิบัติแสดงความกตัญญูต่อบิดา มารดา คนไทยควรตอบแทนโดยการเลี้ยงกายและเลี้ยงใจของบิดามารดา แนวทางการปฏิบัติตอบแทนครู อาจารย์ คนไทยควรตอบแทนคุณครูอาจารย์ ด้วยความเคารพคือมีความเคารพในครูอาจารย์คนไทยควรสนับสนุนกิจกรรมที่แสดงให้เห็นคุณค่าของความเป็นครู แนวทางการปฏิบัติตอบแทนธรรมชาติ คนไทยควรแสดงความกตัญญูต่อสิ่งแวดล้อมเพราะสิ่งแวดล้อมทำให้คนไทยได้รับความสุขในการดำเนินชีวิต คนไทยควรตระหนักเห็นคุณค่าของธรรมชาติให้มากยิ่งขึ้น โดยรู้จักมีความกตัญญูตอบแทนดูแลรักษาธรรมชาติร่วมกัน คนไทยทุกภาคส่วนควรร่วมมือกันรณรงค์ให้คนไทยรู้จักรักธรรมชาติ เพราะธรรมชาตินี้เป็นสมบัติของคนไทยทุกคนที่จักต้องดูแลและการตอบแทนธรรมชาติเป็นสิ่งที่สำคัญ เมื่อเราเห็นธรรมชาติเสื่อมเสียแล้วควรเริ่มช่วยกันแก้ไขโดยด่วน ช่วยกันดูแลและอนุรักษ์

Abstract

This thesis is a documentary research, with the following 3 objectives: to study the concept of Katanyukatavedi (gratitude and pay back of gratitude) in Theravada Buddhist scriptures, to study the Dhamma principles that promote the application and appreciation of gratitude in Thai society, and to find ways to encourage the practice of gratitude to the individuals and social environment in Thailand. The study showed the following results.

Gratitude is one kind of human virtues. It is an appreciation and acknowledgment in favor of any persons, animals and the natural environment; whereas Katavedi is an obligation or commitment to pay back the debt of gratitude by, for instances, looking after, praising, maintaining good relationship, giving either material or mental support, keeping things in good condition for peace of an individual or society, and to balance the natural environment. Gratitude also causes discreet sense of duty and responsibility. There are two types of gratitude: 1. Gratitude to respectable persons, such as parents, teachers, the Buddha and His disciples, and other people who did something good for you, and 2. Gratitude to the nature and environment. Therefore, gratitude is not only the extent of human to

human only, but also to others, such as plants, animals, environment, forests, rivers, canals, to create a good cycle to its nature.

Dhamma principles that promote the manifestation of gratitude to people, animals, and the natural environment include Four Brahmavihars, Four Sanghahavatthus, Four Gharavasdhammas, Five Bhoka-adiyas, Six Kharavadhammas, Six Saraniyadhammas, Six Disas, Seven Sappurisadhammas, whereas Dhamma principles that pose hindrance to the practice of gratitude are Three Akusalamulas, Three Macchariyas, Six Apayamukkhas, Mana, and Aghatavatthu.

Ways to practice gratitude in Thai society. First, for guidelines to express gratitude to the Buddha, one should show gratitude to the Buddha with the body, speech and mind, by behaving well in the framework of morality. Second, to show gratitude to and appreciation of the Buddhist monks, Thai people should support and protect them and their institution for the progress and prosperity of Buddhism in Thai society.

Thus, Thai people should pay back the debt of gratitude to Buddhist monks by supporting them with the four basic necessities, to their parents by taking care of them and look after them, both physically and mentally, to their teachers by showing respect and support their activities that promote their teaching profession.

With respect to the gratitude to the natural environment, Thai people should conserve and protect the environment which will make people and nature co-exist in a happy and harmonious way. Thai people should realize the value and significance of nature and environment, and help or cooperate to promote Thai people as nature lovers because it is a natural treasure of Thailand and everyone must return the debt of gratitude to nature by conserving the environment or solving environmental problems.

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธเจ้าในฐานะเป็นผู้ทรงก่อตั้งพระพุทธศาสนา ได้ทรงบำเพ็ญบารมีมาเพื่อให้เห็นความจริงของความเป็นไปแห่งโลก เพื่อการขนเหล่าสรรพสัตว์ออกจากสังสารวัฏ ขณะที่พระองค์ทรงบรรลุนิพพาน ทรงมีพระทัยโน้มไปเพื่อความเป็นผู้ชวนชวายน้อย แต่เพราะทรงอาศัยความเอ็นดูในเหล่าสรรพสัตว์ พระองค์จึงทรงเริ่มประกาศพระศาสนา โดยการทรงมุ่งประโยชน์สุขแก่โลกแก่เวไนยนิกรที่จะได้พ้นจากทุกข์ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพุทธกิจตลอดเวลา ๔๕ พรรษาอย่างเต็มเปี่ยมด้วยเมตตา^๑

พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าความกตัญญูนั้นเป็นการกระทำความดีที่มนุษย์ควรพึงปฏิบัติ ผู้ที่มีความกตัญญู ย่อมจะทำตนเองให้มีความสุขและทำผู้อื่นให้มีความสุขด้วย พระพุทธศาสนามุ่งช่วยเหลือบุคคลที่มีความกตัญญู และให้ความสำคัญต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก^๒ และที่สำคัญความกตัญญูกตเวทีเป็นคุณธรรมสำหรับมนุษยชาติ เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ และเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลายเพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุขุมรอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบโดยลำดับ^๓

การดำเนินชีวิตของคนไทย จึงได้ผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น คนไทยมีศรัทธา มีความเชื่อความเลื่อมใสในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ทั้งได้นำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน สังคมไทยในปัจจุบันกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งในทางวัตถุและจิตใจ แนวโน้มมีทั้งดีขึ้นและเลวลง มูลเหตุของการเปลี่ยนแปลงของคนไทย คือ การพึ่งเทคโนโลยีมากกว่าจิตใจ อันก่อให้เกิดความต้องการใหม่ ๆ รวมทั้งการไหลบ่าของวัฒนธรรมต่างชาติ ทำให้คนไทยมีค่านิยมทางด้านวัตถุมากขึ้น ดันรนแสวงหาวัตถุมาเสพบริโภคยึดถือในเรื่อง กิน กาม เกียรติ มีจิตใจถอยห่างจากหลักคำสอนทางศาสนามากขึ้นเรื่อย ๆ ความรัก ความเคารพ ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ได้ลดน้อยถอยลง สังคมจึงเกิดปัญหา เกิดช่องว่างระหว่างบิดามารดากับบุตร ครูอาจารย์กับศิษย์ ดังนั้นจึงมองไม่เห็นคุณค่าความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องตอบแทนพระคุณ หรือมีความเคารพนับถือ เชื้อพียง ความเห็นความเข้าใจเช่นนี้ เป็นความเห็นที่เป็นอันตรายอย่างยิ่ง เป็นที่มาของความลบลู่

^๑ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๔๕๐.

^๒ อัง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^๓ อำนวย จันเงิน, “การพัฒนาความกตัญญูกตเวทีตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา” (ทองย้อย กิตติทินโน), วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗).

คุณท่าน การตีตนเสมอท่าน และความอกตัญญูต่อผู้มีคุณ สถาบัน และสถานที่ เป็นต้น ซึ่งเป็นผลเสียแก่ตนเองและสังคม ดังคำกล่าวที่ว่า “ผู้ใดไม่รู้จักคุณความดีและประโยชน์ที่ผู้อื่นกระทำไว้ก่อน ผู้นั้นเมื่อกิจการงานเกิดขึ้นในภายหลังย่อมหาผู้ช่วยเหลือไม่ได้”^๔

กรณีที่พุทธศาสนิกชนเมื่อระลึกถึงคุณ ไม่ลบหลู่ต่อพระสงฆ์ อุปลัมภ์พระสงฆ์ตามควรแก่กรณี บูชาด้วยอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา โดยการแสดงความกตัญญูในพระสงฆ์ ด้วยความเป็นผู้มีคุณความเคารพในพระสงฆ์ คือ ตะหนักถึงคุณงามความดีของพระสงฆ์ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ผู้สืบอายุพระพุทธานุภาพ มีความยำเกรง อ่อนน้อม กราบไหว้ บูชา เชื้อฟุ้ง และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่าน จึงเป็นความกตัญญูต่อพระสงฆ์และบุคคลเหล่านี้ปฏิบัติธรรมอะไรจึงทำให้เกิดความกตัญญู และหลักธรรมอะไรที่เป็นปฏิปักษ์กับความกตัญญู เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นต่อบุคคลในสังคมไทยอาจจะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ยิ่งผู้คนที่ห่างจากหลักธรรมคำสอนก็อาจจะอกตัญญูต่อผู้มีพระคุณได้ เช่น พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ บิณฑบาต และมิตร สหาย ดังนั้นเพื่อให้ปัญหาเหล่านี้ไม่เกิดขึ้นตามข่าวที่ออกตามโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น ในปัจจุบันที่ปรากฏในพระไตรปิฎกก็มีหลักธรรมอยู่อย่างมากมาย และปัญหาก็คือจะใช้หลักธรรมใดบ้างในการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมให้บุคคลสำนึกในความกตัญญูต่อบุคคลในสังคมไทยเรา

ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของหลักธรรมความกตัญญูต่อบุคคลในสังคมไทยและหลักธรรมที่ส่งเสริมความกตัญญูต่อบุคคลในสังคมไทย ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาให้เข้าใจในความกตัญญูต่อบุคคลในสังคมไทย พระพุทธานุภาพเถรวาท หลักธรรมที่ส่งเสริมความกตัญญูต่อบุคคลในสังคมไทยได้เพื่อที่จะให้เป็นแบบอย่างต่ออนุชนคนรุ่นหลัง อันเป็นเหตุทำให้ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรือง และพัฒนาต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความกตัญญูต่อบุคคลในสังคมไทยพระพุทธานุภาพเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ส่งเสริมความกตัญญูต่อบุคคลในสังคมไทย
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาแนวทางการปฏิบัติความกตัญญูต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อมใน

สังคมไทย

๑.๓ วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาค้นคว้าจากเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

^๔ ชุ.ชา.(ไทย)๒๗/๙๐/๒๗.

๑.๓.๑ ศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ภาษาบาลี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

๑.๓.๒ ศึกษาเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา ตำรา สื่ออินเทอร์เน็ต

๑.๓.๓ สัมภาษณ์บุคคลที่มีความเชื่อเกี่ยวกับความกตัญญูกตเวที

๑.๓.๔ วิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิ

๑.๓.๕ เสนอผลงานวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

๔. สรุปผลการวิจัย

ความกตัญญูก็คือ ความรู้และการยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคล สัตว์ สิ่งของ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อตัวเราทั้งทางตรงและทางอ้อม กตเวที คือ พยายามกระทำตอบด้วยการทดแทนพระคุณ ช่วยเหลืออุปการะ ยกย่อง บำรุง รักษาให้คงอยู่ในสภาพที่ดีงาม เพื่อความสงบสุขของสังคม และเพื่อความสมดุลทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

ลักษณะของคนมีความกตัญญูมี ๒ ลักษณะ ๑. กตัญญูชั้นสามัญ ๒. กตัญญูชั้นสัตบุรุษ ความกตัญญูชั้นสามัญเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทดแทนบุญคุณที่บุคคลอื่นทำกับตนเอง ส่วนกตัญญูชั้นสูง เป็นเรื่องของการถ่ายทอดแบบอย่างของคนดีมาประพฤติปฏิบัติตาม

ความกตัญญู มี ๒ ประเภท คือ ๑. ความกตัญญูต่อบุคคลผู้มีพระคุณ (บุพการี) คือ บิดา มารดา อาจารย์อุปัชฌาย์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒. ความกตัญญูต่อสิ่งที่มีบุญคุณ ความกตัญญูจึงไม่ได้มีขอบเขตอยู่แค่มนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น แต่มีกับสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ อีก เช่น พืช สัตว์ ป่าไม้ แม่น้ำ ลำคลอง เพื่อสร้างวัฏจักรที่ดีให้แก่ธรรมชาติ ซึ่งจะเกิดผลดีกับทุกสิ่งที่เป็นธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ พืช สัตว์และสสาร ทำให้สิ่งเหล่านี้เอื้อประโยชน์ให้แก่กันและกัน และในฐานะที่มนุษย์เป็นส่วนย่อยส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มนุษย์จึงมีความกตัญญูกตเวทีเป็นอย่างยิ่ง ทั้งต่อมนุษย์ด้วยกันเองและต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่ร่วมโลกเดียวกัน เพราะความกตัญญูกตเวทีเป็นคุณธรรมค้ำจุนโลกให้อยู่รอด และเป็นคุณธรรมที่สร้างความรักความผูกพันให้มนุษย์ สัตว์ สถาบัน ธรรมชาติแวดล้อม อยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนและสมดุล

ตัวอย่างของบุคคลผู้มีความกตัญญู เช่น พระพุทธเจ้า และบุคคลตัวอย่างมีอีกท่านหนึ่งคือ พระสารีบุตร บุคคลผู้มีความกตัญญู ย่อมได้รับผลบุญคือความดีและความสุข ที่ก่อให้เกิดเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม บุคคลผู้ไม่มีความกตัญญูกตเวที เรียกว่าคนอกตัญญู ย่อมประสบความเสื่อม ไม่มีความสุข ความเจริญ และถูกติเตียน แม้สิ้นชีวิตไปแล้ว ย่อมไปสู่ทุกขคติ ดังพระพุทธ

พจน์ว่า นรชนผู้ปฏิบัติผิดในมารดาบิดา ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของตถาคตนั้น ย่อมประสบสิ่งที่มีโทษเป็นอันมาก เพราะการไม่ประพฤติธรรมในมารดาบิดานั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงติเตียนนรชนนั้นในโลกนี้แล เขาจากโลกนี้ไปแล้วจึงไปสู่อบาย

หลักธรรมที่ส่งเสริมความกตัญญูต่อบุคคล สัตว์ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมคือ พรหมวิหาร ๔ หลักธรรมของผู้มีใจประเสริฐ สังคหวัตถุ ๔ ธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้คน ฆราวาสธรรม ๔ ธรรมสำหรับผู้ครองเรือน โภคอาทิยะ ๕ ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์ คารวะ ๖ ความเคารพ สาราณียธรรม ๖ ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ทิศ ๖ หลักธรรมเป็นเครื่องอนุเคราะห์ สัมปรีชธรรม ๗ ธรรมของสัตบุรุษความไม่ประมาท

หลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความกตัญญู คือ อกุศลมูล ๓ รากแห่งแห่งอกุศล มัจฉริยะ ความตระหนี่ อบายมุข ๖ ทางแห่งความหายนะ มานะ ความสำคัญตนเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ อาฆาต วัตถุประสงค์ เรื่องความผูกโกรธ ความประมาท

แนวทางการปฏิบัติความกตัญญูในสังคมไทย สำหรับแนวทางในการปฏิบัติแสดงความกตัญญูต่อพระพุทธเจ้านั้น ก็คือคนไทยควรปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าให้มาก ก่อนที่พระพุทธองค์จักเสด็จดับขันธปรินิพพานพระองค์ตรัสว่า ต่อไปพระพุทธองค์ไม่อยู่ มีแต่พระธรรมวินัยเท่านั้นที่จะเป็นศาสดาแทนพระองค์ เพราะฉะนั้นจากการตีความจากพระพุทธพจน์นี้ คนไทยควรตอบแทนหรือแสดงความกตัญญูต่อพระพุทธเจ้าด้วยการประพฤติดี ตั้งกาย วาจา ใจ ให้อยู่ในกรอบแห่งศีลธรรม จริยธรรมอันดีงาม ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน พระพุทธองค์ทรงหวังให้สัตว์โลกมีเมตตาต่อกันตั้งตนเป็นคนดี พระพุทธองค์เน้นการปฏิบัติมากกว่าสิ่งอื่นใด หากมนุษย์หรือคนไทยมีการปฏิบัติตามหลักคำสอนแล้ว ก็ถือว่าคนไทยได้ตอบแทนพระคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว

สำหรับแนวทางการปฏิบัติความกตัญญูของคนไทยต่อพระสงฆ์นั้น จากข้อความข้างต้นจักเห็นได้ว่า พระสงฆ์นั้นได้มีบทบาทสำคัญต่อคนไทยเป็นอย่างยิ่ง ปัจจุบันคนไทยตกอยู่กับความสับสนว่าจะกตัญญูหรือตอบแทนคุณพระสงฆ์อย่างไร ยิ่งปัจจุบันมีข่าวเกี่ยวกับพระสงฆ์จากสื่อโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์มากมาย โจมตีพระสงฆ์หลายช่องทางหากคนไทยไม่รู้จักรูปวิธีการตอบแทนหรือแสดงความกตัญญูพระสงฆ์อาจถูกทำลายและพระพุทธศาสนาก็จะหายไปจากสังคมไทยเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นจักเห็นได้ว่า การตอบแทนคุณพระสงฆ์มีหลากหลายวิธีแต่วิธีที่สำคัญที่สุดก็คือ คนไทยควรตอบแทนพระสงฆ์โดยการช่วยสนับสนุนปกป้องดูแลสถาบันพระสงฆ์ให้อยู่คู่กับสังคมไทยให้ยาวนาน คนไทยควรมีศรัทธาในพระสงฆ์ในฐานะที่ถูกต้อง คนไทยส่วนใหญ่ตั้งศรัทธาการนับถือพระสงฆ์ไม่ถูกต้อง พอเกิดกรณีมีข่าวเกี่ยวกับพระสงฆ์คนไทยส่วนใหญ่มักจะคิดว่าพระสงฆ์นั้นประพฤติไม่สมควร คนไทยควรพิจารณาให้รอบครอบไม่อย่างนั้นศรัทธาความเคารพในพระสงฆ์อาจเสื่อมไปและทำให้พระสงฆ์กับคนไทยห่างเหินกัน เพราะฉะนั้นปัจจุบันสังคมไทยควรตอบแทนพระสงฆ์ด้วยการ

ช่วยกันสนับสนุนปกป้องดูแลสถาบันพระสงฆ์ให้มีความเจริญก้าวหน้า หรือคนไทยคนช่วยพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้อยู่คู่กับสังคมไทย การที่พระพุทธศาสนาจะมีความเจริญรุ่งเรืองได้ไม่ใช่หน้าที่ของพระสงฆ์อย่างเดียวแต่เป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนที่จะช่วยเหลือกัน เพราะฉะนั้นคนไทยควรตอบแทนคุณด้วยการสนับสนุนพระสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ และคอยปกป้องภัยอันตรายที่เกิดจากการโจมตีของศาสนาอื่น ๆ หรือภัยที่นอกเหนือจากการโจมตีพระศาสนา ช่วยกันสอดส่องดูแลพระสงฆ์ อาจจักเป็นเหตุทำให้พระศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป

สำหรับแนวทางในการปฏิบัติแสดงความกตัญญูต่อบิดา มารดา คนไทยควรปฏิบัติตามหลักที่พระพุทธศาสนาวางไว้ดังนี้

ประการที่ ๑ ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ เนื่องจากมารดาบิดา ภาระหน้าที่ในการเลี้ยงดูบิดามารดาจะต้องทำอย่างต่อเนื่องตราบชั่วชีวิตของท่าน การเลี้ยงดูต้องกระทำทั้งทางกายและทางใจ โดยสามารถปฏิบัติ ดังนี้

๑) เลี้ยงกาย คือ การปฏิบัติเอาใจใส่ อุปัฏฐากด้วยปัจจัย ๔ โดยสม่ำเสมอ หรือเมื่อมีโอกาสนี้สามารถกระทำกิจใดๆ แทนได้ในเวลาใดเวลาหนึ่ง ต้องรีบกระทำทันที มีบุตรธิดาหลายคน ที่รู้คุณ เมื่อมารดาบิดาของตนไม่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้แล้ว เมื่อถึงเวลาที่ตนจะตอบแทนก็หมดโอกาส

๒) เลี้ยงใจ คือ การประคับประคองจิตใจให้มีความโสมนัสอยู่เสมอ โดยไม่กระทำความหม่นหมองให้ปรากฏในจิตใจ หรือ กระทำความเดือดร้อนให้

แนวทางการตอบแทนครูอาจารย์ของคนไทย คนไทยควรตอบแทนคุณครูอาจารย์ ด้วยความเคารพคือมีความเคารพในครูอาจารย์คนไทยควรสนับสนุนกิจกรรมที่แสดงให้เห็นคุณค่าของความเป็นครู อาจารย์เช่น กิจกรรมการไหว้ครู ปลูกฝังให้เยาวชนหรือนักศึกษาในสังคมไทยได้ตระหนักคุณค่าของความเป็นครูให้เห็นคุณค่าได้อย่างชัดเจน นอกจากคนไทยสนับสนุนกิจกรรมเพื่อให้เห็นคุณค่าของความเป็นครูแล้ว คนไทยที่มีฐานะเป็นศิษย์คือผู้รับความรู้หรือการถ่ายทอดจากอาจารย์ นักศึกษาไทยหรือคนไทยควรตั้งใจศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยา เพื่อไม่ให้เป็นที่หนักใจแก่ครูอาจารย์ เพราะครูอาจารย์ทั้งหลาย ย่อมต้องการเห็นศิษย์มีความรู้ดี มีความประพฤติดี และเชื่อฟังอยู่ในโอวาท เมื่อผู้เรียนได้ปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าวข้างต้น ย่อมทำให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์จากการศึกษาอย่างเต็มที่ และเข้าใจคุณค่าของการศึกษาอย่างแท้จริง

สำหรับแนวทางการปฏิบัติตอบแทนธรรมชาติคนไทยควรแสดงความกตัญญูต่อสิ่งแวดล้อมเพราะสิ่งแวดล้อมทำให้คนไทยได้รับความสุขในการดำเนินชีวิต หลักกตัญญูกตเวทีย เป็นหลักของการให้โดยไม่หวังผลตอบแทน หลักการตอบแทน บุคคลไม่ว่าจะถือลัทธิศาสนาใดก็ตามต้องมีไว้เป็นสิ่งจำเป็นจิตใจในการระลึกถึงคุณความดีของสิ่งที่ให้และเคยให้ประโยชน์แก่เรา ทั้งด้านสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งหลาย เราจะเห็นว่าชีวิตที่เราดำเนินมาได้ก็เพราะต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำลำธาร สิ่งเหล่านี้ได้ให้ชีวิตแก่มนุษย์ ปัจจุบันสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ถูก

ทำลายไปเรื่อย ๆ ในสังคมไทยมีข่าวอยู่เสมอว่า มีคนลักลอบตัดไม้ทำลายป่าหรือทำลายสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ อีกมากมาย สิ่งเหล่านี้สิ่งผลกระทบต่อคนไทยเองทำให้คนในประเทศประสบกับปัญหา ภาวะอากาศร้อน ปัญหาน้ำท่วม และปัญหาอื่น ๆ อีกมากมายตามมา ทำให้สังคมไทยอยู่แบบดิ้นรนและลำบากมากยิ่งขึ้น

ดังนั้นคนไทยควรตระหนักเห็นคุณค่าของธรรมชาติให้มากยิ่งขึ้น โดยรู้จักมีความกตัญญูตอบแทนดูแลรักษาธรรมชาติร่วมกัน คนไทยทุกภาคส่วนควรร่วมมือกันรณรงค์ให้คนไทยรู้จักรักธรรมชาติ เพราะชาตินั้นเป็นสมบัติของคนไทยทุกคนที่จักต้องดูแลและการตอบแทนชาติเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อเราเห็นธรรมชาติเสื่อมเสียแล้วควรเริ่มช่วยกันแก้ไขโดยด่วน ช่วยกันดูแลและอนุรักษ์

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร). มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๘.

(๒) วิทยานิพนธ์

อำนาจ จันเงิน. “การพัฒนาความกตัญญูที่ตามแนวคิดของพระพุทธทศวรรษาน” (ทองย้อย กิตติทินโน).

วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.